

<http://www.bernardinai.lt/straipsnis/-/9914>

Jolita Žalgirytė. Miniatiūrinė Lietuva iš paukščio skrydžio

2007-08-02

Rubrikose: Kultūra » Komentarai ir pokalbiai

M. K. Čiurlionio kultūros ir paveldo fondas, antrus metus vykdydamas nemokamų renginių ciklą „Nacionalinio paveldo išsaugojimui aktyvi pilietinė iniciatyva 2007-ieji“, skatina patriotizmą, pilietinę iniciatyvą, puoselėjant ir saugant nacionalinę kultūrą bei paveldą. Fondas siekia atkreipti visuomenės dėmesį, kad Lietuvoje yra daugybė apleistų dvarų, kuriuose gyveno ir kūrė didžios asmenybės, kurie buvo kultūriniai ir edukaciniai centrai, kad Lietuvos kultūrinę ir politinę istoriją, kultūrinį paveldą sudaro ne tik didieji paveldo objektai. Tad Fondas, važinėdamas po Lietuvos dvarus ir primindamas vietinėms bendruomenėms apie jų apylinkėje esantį vertingą kultūrinį objektą, – dvarą, bažnyčią ir kt. – nori padėti „išjudinti“ paveldo objektų atkūrimo procesą.

Vieni iš pagrindinių Fondo tikslų – skatinti vietos miestelių ar kaimelių bendruomenių iniciatyvą, tvarkyti jų apylinkėje esantį paveldą, ugdyti meninį skonį bei priminti apie kultūrinės vertybes. Šiam tikslui įgyvendinti Fondas ne tik organizuoja bei atveža koncertus, tačiau vykdo ir švietėjišką veiklą: į kiekvieną renginį vežasi nuolatos papildomą grafinių darbų parodą „Lietuvos dvarai“, kurioje eksponuojami jau aplankyto Lietuvos dvarų autentiški vaizdai. Apie Lietuvos dvarus bei dvarą, kuriame lankomasi, pasakoja profesionalūs menotyrininkai, paminklosaugininkai, kultūros istorikai ar parkotvarkininkai.

Rugpjūčio 6 d. Fondas atkeliaus ir į Salų dvarą (Salos, Kamajų seniūnija, Rokiškio rajonas) bei surengs koncertą „Sakralinės muzikos ir poezijos valanda“, skirtą Tarptautinės kalbotyros vasaros mokyklos *Academia Grammaticorum Salensis Quarta* atidarymui.

Rugpjūčio 6 d. renginių ciklas prasidės „Apskritojo stalo“ diskusija-seminaru Šiaurės rytų Aukštaitijos paveldo tema. Diskusijose dalyvaus Valstybinės kultūros paveldo komisijos narė G. Drėmaitė, Panevėžio apskrities Viršininė G. Umbrasienė, KVAD Panevėžio teritorinio padalinio Vedėjas A. Umbrasas, Rokiškio rajono savivaldybės, Salų bendruomenės atstovai ir kiti pageidaujantieji. Po diskusijos vietos gyventojai bei svečiai bus kviečiami į šv. Mišias Šv. Kryžiaus bažnyčioje ir ten pat vyksiantį koncertą, kurio metu bus skaitomos Jono Pauliaus II, R. Mikutavičiaus, V. Mačernio, V. Mykolaičio-Putino eilės. Solistai Asta Krikščiūnaitė (sopranas), Dainius Puišys (baritonas) atliks A. Caldaro, G. F. Handel'io, J. S. Bach'o, L. Luzzi, Ch. Gounod, C. Francko, F. Schubert'o, M. Reger'io, R. Wagner'io, G. Verdi arijas ir giesmes, o vargonuos Virginija Survilaitė.

Iš paukščio skrydžio

„Salos - iš tiesų miniatiūrinė Lietuva“, turbūt ne vienam kiltų tokia mintis, žvelgiant į Eugenijaus Stumbrio Salų kaimelio nuotrauką. Šioje unikaloje ir nuostabaus kraštovaizdžio

Dviragio ežero saloje, iš paukščio skrydžio primenančioje Lietuvos žemėlapiu kontūrus, išsikūręs vienas gražiausių Lietuvos dvarų.

Salų dvaro istorija mena dar XVI a., kai Lenkijos karalius ir LDK didysis kunigaikštis Žygimantas Senasis padovanojo Salų žemes įtakingai ir galingai Radvilų giminei. Tuometinis „dvaras“ buvęs tik medinis pastatas ant pamatų mūro. Ir patys Radvilos į salas atvykdavo tik pamedžioti. Radviloms susigiminiavus su Morikoniais ir perleidus jiems dvarą, XVIII a. pabaigoje Ignoto Morikonio iniciatyva italų architektas Petras de Rosi suprojektavo mūrinį rūmų pastatą. Taip buvo perstatyti senieji mediniai „rūmai“. Iki 1855 m. buvo sukurtas dvaro sodybinis ansamblis. Istorikų teigimu, galutiniai rūmai susiformavo XIX a. pab.– XX a. pr.

Iki šių dienų išlikę dvaro rūmai - klasicistinio stiliaus. Salų dvaro sodyba - viena iš nedaugelio Lietuvoje, kurios visi pastatai yra gana geros būklės: greta pagrindinių rūmų stovi didysis ir mažas kumetynai, sargo namas, dar vadinamas šunide, skalbykla, arklidės, kalvė bei ledainė (iš viso 11 dvaro laikotarpio statinių). Tikrai ledainė šiuo metu yra avarinės būklės. Šalia dvaro 1781–1782 m. įkurtas parkas, kuriame kadaise augo 22 skirtingos augalų rūšys.

Architektūra

Dvaro sodybos pastatų architektūra atspindi daugiau kaip 100 metų sodybos vystymosi raidą. Kompozicinį centrą sudaro rūmai, į vakarus nuo jų išsidėstę ūkiniai ir gyvenamieji pastatai, rytuose ošia parkas. Rūmai ir kiti pastatai - klasicistinio stiliaus su vienomis gražiausių šio stiliaus proporcijų Lietuvoje. Tačiau visa sodyba pasižymi klasicizmui nebūdingu laisvu pastatų išdėstymu, kurį nulėmė banguota ežero pakrantė, gal dėl to ir pačių dvaro rūmų planas netaisyklingas, asimetriškas.

Patys rūmai vienaukščiai su mezoninu. Tai - monumentalus pastatas, kuriam būdinga detalių ir formų įvairovė. Ypač vertingas išlikęs dvaro rūmų dekoras (krosnys, medžio dirbiniai, polichromija), autentiškos lauko ir vidinės sienos, drožinėto tamsaus medžio durys. Dalies patalpų interjeras puošnus, sienos ištapytos klasicizmui būdingu stiliumi, kitur vyrauja mišrūs stiliai.

Ne ką mažiau vertingas ir klasicistinis centrinės dalies portikas bei puikių proporcijų toskaninės kolonos. Rūmų pagrindiniame fasade aiškiai išsiskiria šešių dorėninių kolonų portikas, užsibaigiantis trikampi frontonu, kuris buvo papuoštas Morikonų giminės herbu.

Bažnyčia

Pirmoji bažnyčia Salose buvo pastatyta 1781–1782 m. Dabartinę Šv. Kryžiaus bažnyčią suprojektavo austrų architektas Georgas Kerneris. Tai – vienas gražiausių ankstyvosios „grynosios“ neogotikos pastatų. Kunigo Kušleikos rūpesčiu ir grafienei M. Pšezdzeckienei parėmus, bažnyčia pastatyta per dvejus metus (1887–1888).

Bažnyčia - kryžiaus plano, surešta iš tašytų eglinių rąstų ir apkalta lentomis. Labai įdomus bažnyčios interjeras: mediniai gotikinio stiliaus skliautai, trys 1889-1901 m. įrengti altoriai. Ypač dailus gotikinis didysis altorius. 1889 m. Feliksas Bublys įrengė Kristaus gimimo, o 1900 m. jaunimo aukomis pastatytas Kristaus Kančios altorius.

Dvaro parkas

Rytinėje sodybos dalyje esantis dvaro parkas – mišraus planavimo. Tai - vienas iš seniausių parkų Lietuvoje, dar iš Radvilų laikų, taigi iš XVI amžiaus pabaigos. Radvilos parke buvo įrengę žvėryną, kur, anot legendos, auginę lokius, kurie kaip šunys saugodavę rūmus. Manoma, kad XVIII a. parkas – dalinai sutvarkytas miško parkas, kuriame buvo prisodinta vaismedžių, vaiskrūmių, prižiūrimų sodininko. Liucijaus Morikonio šeimininkavimo laikais parkas buvo pertvarkytas, įrengtas fazanų voljeras ir žvėrynas. Dvarą į savo rankas perėmus grafiui Tyzenhauzui, parkas pamažu apleistas.

Kadangi parkas ilgą laiką buvo tvarkomas neprofesionaliai, išnyko pagal geografinę padėtį landšaftinę struktūrą turėjęs pirminis vaizdas. Dėl blogos priežiūros ir oro sąlygų išnyko daug medžių rūšių. Parke buvę du dirbtiniai tvenkiniai, kurie, vykdant melioraciją, buvo užpilti žemėmis.

Dabar pagrindinę parko augaliją sudaro vietinės kilmės medžiai: paprastieji uosiai, daugialapės liepos, baltosios tuopos ir t.t. Tačiau ir šiandien galime grožėtis dvaro rūmų parko likučiais: išlikę želdiniai, alėjų fragmentai.

Salų dvaro istorija

Tuo metu, kai Salos atiteko Radviloms, į Krokuvą atvyko Milano kunigaikštutė Bona Marija. Tolimas, šaltas, nepažįstamas, „miškų, meškų bei stipraus medaus kraštas“ gąsdino būsimąją Žygimanto Senojo žmoną, tad su ja kartu atkeliavo gausi dvariškių ir tarnų palyda bei būsimi pirmieji Salų dvaro savininkai – galingos, iš Florencijos kilusios Morikonų giminės atstovai. Radvilos, norėdami sustiprinti savo įtaką Lenkijoje, siekė suartėti su karaliumi, tad bičiulystė su Bona Marija, kuriai Žygimantas Senasis, anot Radvilų, turėjęs jausti didelį prielankumą, atrodė tinkamiausias būdas tai padaryti. Kadangi karalienė viešumoje niekada nesirodydavo be palydos, Radvilos siekė lydėti Boną Mariją kiekviename žingsnyje. Taip Salų žemių šeimininkai susipažino su karalienės dvarininkais – Morikoniais. Galingai ir visur įtakos siekiančiai Morikonų giminei itin rūpėjo stiprinti savo pozicijas Lenkijos–Lietuvos žemėse. Kaip ir dauguma to meto didikų šeimų, Morikoniai savo įtaką didino giminiuodamiesi su vietiniais didikais, taip įgydami vis daugiau žemių. Tad Morikonai iš pradžių kaip užstatą ir galiausiai kaip visišką nuosavybę į savo rankas perėmė ir Radvilams priklausiusias Salų žemes. Salos įgijo pirmąją istoriškai patvirtintą savininką – Ukmergės pastalininkį Kristupą Morikonį, kurio vaikaitis Ignotas Morikonis, Salas paveldėjęs iš savo tėvo Marcijono Morikonio, XVIII a. pabaigoje pastatydino Salų dvaro rūmus.

Ignotas Morikonis, šykštus artimiesiems, tačiau dosnus Salų bažnyčiai ir valstiečiams, 1781 metais Salose pastatė Šventojo Kryžiaus bažnyčią (1784 metais – Šv. Pranciškaus Serafiškio bažnyčią Aleksandravėlėje). Jo iniciatyva Salose buvo įrengta mokyklėlė valstiečių vaikams, kaimo ligoninė ir nedidelė vaistinė, kas šioje Europos dalyje XIX amžiaus pradžioje buvo retenybė.

Ignotas Morikonis turėjo tik vieną sūnų, Liucijoną Morikonį, itin mylėjusį savo kraštą, tačiau visiškai nemokėjusį tvarkyti ūkio ir žemiškų reikalų, tad greitai iššvaistė visą tėvo sukauptą turtą. Už dalyvavimą Sausio sukilime (1863 m.) Liucijonas buvo areštuotas ir keletui mėnesių įkalintas Vilniaus kalėjime. Grįžęs į laisvę, dvarininkas neturėjo nė grašio, tad buvo priverstas parduoti Salas. Pats išvyko į Varšuvą, ten ir mirė. Iki šių dienų sklendo legendos, jog po mirties jis grįžęs į Salas ir naktimis jo siela klaidžiojanti dvaro rūmų kambariais.

Naujojo Salų šeimininko, grafo Reinholdo Tyzenhauzo, valdymo laikais dvaras išgyveno savo aukso amžių – čia būdavo rengiamos geriausios puotos visoje Kauno gubernijoje, jose dalyvaudavo to meto aukštuomenė. Parke buvo įrengtas teatras, kuriame vaidino aktoriai net

iš Prancūzijos. Mirus grafiui, dvarą paveldėjo jo sesuo Marija Tyzenhauzaitė su savo vyru Aleksandru Pšezdziekiu, kilusiu iš Rokiškio. Naujieji šeimininkai gyveno tikrai Postovyse arba Rokiškyje, tad į Salas įsikėlė nuomininkai. Taip baigėsi Salų dvaro klestėjimo laikai. Paskutinis Salų dvaro savininkas - Rainoldas Pšezdzieckis, Marijos Pšezdzieckienės vaikaitis, Konstantino ir Elžbietos Platerytės-Zyberk sūnus, diplomatas ir rašytojas, labai išsilavinęs žmogus. Nei žmonos, nei vaikų jis neturėjo, tad po jo mirties baigėsi ir Salų dvaro savininkų karta.

Pirmojo pasaulinio karo metais dvarą valdė vokiečiai, vėliau jis atiteko Lietuvos valstybės žinion. Nuo 1924 m. dvare veikė žemesnioji Žemės ūkio mokykla, vėliau pertvarkyta į žemės ūkio technikumą. Kurį laiką rūmuose buvo aštuonmetė, vėliau pradinė Salų mokykla. 2002 metais uždarius mokyklą dvaras ėmė merdėti. Nuo 2004 metų dvare kasmet rengiamos tarptautinės kalbotyros vasaros mokyklos, kurių sėkmingas pavyzdys pritraukė ir daugiau renginių: čia jau vyksta Vilniaus universiteto literatų konferencijos, Vilniaus Dailės akademijos studentų praktikos ir kiti renginiai. Į dvarą koncertuoti atvyksta garsūs atlikėjai: Kauno styginių kvartetas, Vargonininkė Virginija Survilaitė, dainininkai Asta Krikščiūnaitė ir Dainius Puišys, savo spektaklius šiemet rodys N. ir V. Mazūrų lėlių teatras.

Rugpjūčio 6 dieną kviečiame visus į M.K. Čiurlionio kultūros ir paveldo fondo renginius šiame unikaliame šalies kampelyje – „miniatiūrinėje Lietuvoje iš paukščio skrydžio“ ir *Academia Grammaticorum Salensis Quarta* atidarymą.

M. K. Čiurlionio kultūros ir paveldo fondas